

REZÜMÉK

AZ ISZLÁM FORRADALOM – A radikális politikai iszlám felemelkedése és hatásai

A politikai iszlám számos országos, regionális és nemzetközi politikai, társadalmi és gazdasági tényező együttthatása következtében jött létre, de felemelkedéséről kiterjedt társadalomtudományi vita folyik. Az egyik álláspont szerint a mai iszlámizmus folyamatosságot mutat a történelmi iszlámmal, azonban számosan tagadják ezt. Utóbbiak a moszlim világ elitjeinek politikai és gazdasági modernizációs kudarcát teszik felelőssé a szélsőségesen tradicionalista politikai iszlám felemelkedéséért. A moszlim országok többségének társadalma szegény, gazdaságuk kiegyensúlyozatlan, kezdetleges és kiszolgáltatott, katonai potenciáljuk gyenge. Hadseregeik, képtelenek lévén nemzetközi konfliktusokban hatékony tényezőként fellépni, sokkal inkább belső karhatalmi feladatokat szolgálnak a diktatórikussá merevedett politikai rendszerek védelmében. A modernizáció és fejlesztéspolitika tekintetében az arab elitek teljesítménye tekintetében mindenhol – még a gazdag országokban is – deficités mérleg mutatkozik. Ebben a csapdahelyzetben nem csodálható az – akár vallási alapozású – szélsőséges eszmévilágok és mozgalmak létrejötte. Az iszlám önmagát nem csupán vallásnak, hanem mindenekelőtt civilizációnak tekinti, az egyént magát pedig olyan efemer jelenségként szemléli, amelynek csak a metafizikai közösség részeként van jelentősége. A harcoló iszlám igen vonzó és hatékony a Nyugaton élő moszlim fiatalság esetében is. A fundamentalizmus vonzereje azonos a korábbi totalitarizmusok vonzerejével: a teljességet megragadó kvázi vallási világmagyarázatra épülő ideológia didaktikusan pontos önmeghatározási lehetőségeket, küldetést és cselekvési irányokat jelöl ki a modernitás többszörös csapdjában vergődő egyén számra.

A világpolitikai változások során az iszlám világ leértékelődött, miközben a hidegháború ideológiája helyébe új világméretű konfrontációs ideológia lépett. Ez a Nyugat számára megeremtetette a moszlim világot a terrorizmussal, elmaradott, primitív és agresszív diktatúrákkal egybemosó média-propaganda igényesebb politológiai okfejtésen nyugvó hátterét. A harcoló iszlám sem maradt adós a válasszal,

Oszama bin Laden és más iszlámista vezetők részéről 1992 óta sorban hangzottak el Amerika ellenes felhívások.

A globalizációs folyamatok felerősödésének, nem utolsósorban a 80-as évektől máig tartó kommunikációs robbanásnak köszönhetően kitágultak a radikális iszlám szervezésének, finanszírozásának és fegyverbeszerzésének lehetőségei. A 90-es évek közepére a harcias iszlám megújítási mozgalmak világszerte sűrűs szövetűvé váltak, törvényszerűen jelent meg az ezek összefogására hivatott karizmatikus vezér, és 9/11 eseménnyel színre lépett az újfajta terrorizmus, megkezdődött a ma is folyó aszimmetrikus háború.

Bár az USA valódi hiperhatalommá vált, amely nélkül a világban semmi sem történhet, abban biztosak lehetünk, hogy az iszlám világgal való nyílt szembefordulás az iszlám forradalom további radikalizálódását vonhatja maga után. Félő, hogy jelenleg olyan háború felé sodródunk, amelyben nem lehet győzni, nem lehet vereséget szenvedni, de nem lehet majd békét kötni sem.

A RADIKÁLIS POLITIKAI ISZLÁM GYÖKEREI ÉS ESZMEVILÁGA

A korai modernitás, tehát az oszmán szultánátus és kalifátus bomlásának és a kezdődő európai gyarmatosítás időszakában ugyanaz az eszme nagyjából azonos időben a moszlim világ földrajzilag távol eső helyein több forrásból tör elő. E radikális társadalmi mozgalmak tekintetében kontinuitás mutatható fel a gyarmati felszabadító mozgalmakkal és ezek eszmevilágával. Az iszlám integrista mozgalom törekvéseik idővel egyre inkább a hagyományos iszlám papság és a hagyományos uralgó osztályok ellen irányultak, eredeti tradicionalizmusuk fokozatosan radikális reformizmusba fordult, jóllehet eközben az iszlám eredeti szelleméhez való visszatérést hangsúlyozták. A Nyugatot az elmaradottság fő okaként, a társadalmi modernizációt lopakodó imperiaлизмusként leplezték le. A politikai iszlám tevékenysége három részterületre bomlik. Egyrészt – saját értelmezése szerint – totális háborút visel a Nyugat és kiszolgálói ellen, másrészt aktív társadalompolitikai és szociális tevékenységet folytat, iskoláin, és karitatív létesítményein keresztül terjeszti nézeteit, igyekszik behatolni az államigazgatásba, és közfunkciókat leválasztani róla, harmadrész pártpolitikai eszközökkel képviselteti magát a képviselői testületekben, a fennálló politikai rendet belülről bomlasztja. A politikai iszlám által részben

támadott, részben támogatott politikai rendszerek azonban igen kétarcúak. Egyfelől maguk is az iszlám konzervatív modernizációját képviselik, hatalmi elitjeik azonban eszmeileg és felekezetiileg is megosztottak, de helyzetükből adódóan ellenfelei a hatalmi helyzetét veszélyeztető, általa túlzónak látott doktriner idealizmusnak. Az utóbbi, majdnem 200 éves eszmei és szervezeti fejlődés eredménye a mai helyzet, amikor a Nyugat úgy érzékeli, hogy a politikai iszlám szorosan összefonódik, összemossódik a terrorizmussal, következésképpen komoly nemzet- és közbiztonsági fenyegetést jelent. Így a mindkét oldalról sokat hangoztatott, minden tekintetben szükségszerű és elkerülhetetlen érdemi interkulturális dialógus hatalmi okoknál fogva is szünetel. A Nyugat fekete-fehér iszlámképével ellentétben a valós helyzet jóval összetettebb. Az iszlám jegyében létrejött nemzeti és kulturális újjászületés, amelyet jó okkal nevezhetünk iszlám forradalomnak, korábban elszigetelt jelenségből mára az iszlám társadalmi gondolkodás fősodrába került, széles és mély társadalmi befolyást gyakorol, és távolról sem egészében szélsőséges.

HASZÁN AL-BANNÁ, SZAJJID KUTB ÉS A MOSZLIM TESTVÉRISÉG MOZGALMA

A politikai iszlám jelenkori eszmevilágát főként két kortársi iszlámista gondolkodó, Haszán al-Banná és Szajjid Kutb munkássága határozta meg, eszméik és politikai tevékenységük máig a politikai iszlám fundamentumát képezi. A politikai iszlám mögött álló univerzalista filozófiai rendkívül hatékony, dichotóm módon egyszerű és jól instrumentalizálható. Támponatot nyújt a harcos iszlám katonáinak vagy az öngyilkos merénylőknek, magatartásuk ebből kiindulva érthető meg. Al-Banná és Kutb azonos céljaik ellenére ellentétpárt is alkotnak, egyikük a politikai és társadalomszervező taktikus, a másik inkább elveiben megtörhetetlen próféta. A Moszlim Testvériség társadalmi hálózata által képviselt eszméik áthallásai félreérthetetlenek mind a fasiszta, mint a kommunista eszmerendszerek és mozgalmak irányába. Haszán al-Banná eszmevilágában az iszlám egyszerre vallás és társadalmi rend, állami, népgazdasági, erkölcsi, spirituális rendszer, amely legfőbb feladatának a moszlim társadalomban érvényesülő szekularista tendenciák visszafordítását, a régi, hagyományos iszlám értékek érvényre juttatását, végcéljának a kalifátus restaurációját

tekinti. Al-Banná a tradicionalizmus és modernizmus határmezsgyéjén állva mindkettőből merít annak érdekében, hogy a modernitás eszköztárát felhasználva visszanyerhesse a tradicionalista, kollektivistá értékvilág előnyeit.

Szajjid Kutb a Moszlim Testvériség mozgalmanak és eszmeiségének szintén meghatározó egyénisége volt. 1945-től egyre radikálisabb eszméket vallott, és az USA-ban szerzett negatív tapasztalatai következtében végleg visszafordult az iszlám hagyományok felé. Kutb dualisztikus politikai és társadalmi világképe börtönévei alatt kristályosodott ki. Két központi fogalma az iszlám-előtti tudatlanság, amelyben a nyugati világ társadalmi megrekednek, és az Isten által uralt világ, vagyis az iszlám világa. Ennek rekonstrukciója szükségessé tette számára az iszlámon kívüli kultúra elvetését és a szent háború folytatását, amelyet álláspontja szerint egy élcspatnak kell vezetnie.

Al-Banná és Szajjid Kutb gondolatai a Moszlim Testvériség mozgalmán keresztül váltak hatékony társadalmi tényezővé. A szervezet az 1930-as években rendkívül gyorsan növekedett népszerűségében, gyorsan terjedt Egyiptom határain kívül is az egész moszlim világban. A Moszlim Testvériség mára világszintű hálózattá vált, amely harci tevékenységét különféle elnevezésű szervezeteken keresztül főleg a Közel- és Közép-Keleten fejti ki, miközben folyamatosan terjeszkedik Észak-Afrikában és legújabban Amerikában és Európában is, de eredeti fundamentalista antipolitikai attitűdje háttérbe szorulóban van.

A RADIKÁLIS ISZLÁM HARCISZERVEZETEI ÉS STRATÉGIÁI: A HAMASZ ÉS A HEZBOLLAH

A Hamasz és a Hezbollah nevét a közvélemény mindenekelőtt izraeli civil és katonai létesítmények ellen végrehajtott akciókról, főként az öngyilkos merényletekről ismeri. Utóbbiak tömeges alkalmazása valóban megkülönbözteti őket más terrorszervezetektől. Kevésbé ismert, hogy ezek a szervezetek harci tevékenységük mellett társadalmi ellátó szervezetként és jól szervezett politikai pártként is működnek. Megjelenésükkel a közel-keleti konfliktusgóc elszigetelt politikai és katonai konfliktusok sorozatából a civilizációk összeütközésének terepévé vált, hiszen a konfliktus iszlamizálódását figyelhettük meg. Ennek ellenére mindkét szervezet fejlődésében a normál politikai szervezetté

válás tendenciája mutatkozik. Ma már inkább fegyveres politikai pártok, semmint politizáló harci szervezetek.

A Hamasz a gázai palesztin autonóm területeken kiterjedt karitatív szolgálatot is végez, miközben 2006 óta politikai pártként tevékenykedik. A 2006. januári választásokon abszolút parlamenti többséget szerzett a Fatah-hal szemben. A két palesztin rivális közötti konfliktus abból adódik, hogy a Fatah szekularista nemzeti mozgalom, a Hamasz univerzális, fundamentalista-vallási mozgalom, amely egyfajta totalitarizmusként az iszlám állam, megteremtését tűzte ki céljául. Fejlődése négy szakaszon ment keresztül. Az 1967–1976 időszakban kiépült a Moszlim Testvériség hálózata a Gázai-övezetben, az 1976–1981 időszakban megteremtődtek oktatási és szociális intézményei. 1981–1987 a politikai befolyás megszerzésének és a fegyveres harcra való felkészülésnek az időszaka volt, amely 1987-től dzsihádba ment át. A Hamasz Kartája a fundamentalista iszlám legfontosabb stratégiai dokumentuma, amely összefoglalja a szervezet politikai filozófiáját, politikai céljait és módszertanát. A szöveget első magyar forrásközlésként a kutatás záró tanulmányában szó szerinti idézetben közöljük.

A Hezbollah (Isten Pártja) az izraeli hadsereggel szembeni harcoló síita katonai szervezetként jött létre Libanonban 1982-ben, de egyúttal jól szervezett politikai párt és társadalmi ellátó szervezet is, hasonlóan a Hamaszhoz. A 2000. évi izraeli kivonulást követően a Hezbollah hatalma alá vonta a Libanon déli területeit, és folyamatosan kisebb akciókat hajtott végre a határterület mindkét oldalán, de külföldön is. A Hezbollah idővel egyre inkább átgondolt politikai keretet kapott, kilépett iszlámista világforradalmi szerepéből, és a helyi politikai felé fordult: libanonizálódott. A 2006 évi háború Izrael és a Dél-Libanont megszállva tartó Hezbollah erői között Izrael számára katonai kudarcot, a Hezbollah számára viszont jelentős sikereket és nemzetközi presztízsnövekedést hozott. A Hezbollah elvi programját első magyar forrásközlésként a kutatás záró tanulmányában szó szerinti idézetben közöljük.